

ఉ పో ధ్వా త ముః

చదువరులారా,

ఈచిన్నిపాత్రమునందుఁ జర్పించినభారతశ్రీయోగములను దిలకించి యిదేరీతి నందందుఁ గలభారతవిశేషములను మీహృదయముల కక్కించుకొఁ గోరుచున్నారము. అంతియకాని మనకుఁ గలస్వల్పానుభవముతో శాంధ్రీకవిశాలశాలపాల మగువాగనుకాశునిప్రయోగములకు తంకలు పెట్టి గొప్ప గడింప నెంచుటకుఁ బ్రయత్నింపకుందురుగాక! నేఁటివారిలోఁ గడుంగడుఁ బెద్దలును విద్యర్థులనునగునొకరిట్టిపనికే పూనియున్నారు. వారివారిఁతయందలి యసారతనుగూర్చి మా "పురశ్చరణము" 8 వ పుట మొదలు 9 వ పుట వఱకును గొందొక చర్చించి యయ్యెడ నీపాత్రమునవికే పించిచర్చింతుమని తెల్పి యుంటిమి. కాని యిటీవల వారును మేమును ఏలూరిలో శ్రీరాజామంత్రిప్రగ్గడభుజంగ రావుబహద్దరు జమీందారువారిసన్నిధిని జాల సారులు కలిసికొని కొన్నిదినములొకచోటనే ఎవరియనువర్తము తిట్టించుచు వచ్చిరది. అప్పుడు వారు వ్రాసిన 'భారత ఫక్కి' లోనికొన్నివిషయములు మే మడుగుటయు,

వా రేవో కొంతకంటకు సమాధానము చెప్పటయు నాని
 పై మరల మేము ఖండించుటయుఁ దివస వారు మిన్న
 కుండవలసికచ్చుటయుం బ్రాప్తింపుటచే మగల నాని
 వయముల నే యిందొత్తి విస్తరింతుక యుపేక్షింపవలసిన
 వారైతిమి. ఆంధ్రమహాభారతము సంస్కృతమునకు
 “మక్కిమక్కి” తెలుఁగు కాదు, అనువిషయమును మన
 మాక్షేపింపరాదు. ఏమందురా? గ్రంథకర్త లట్లు ప్రతి
 పక్ష చేసియుండలేదుగదా? వారు కథావ్రాణానముగాఁ
 తెలిఁగించిరి. వారేయననేల భాస్కరాదులుగూడ నట్లే
 యాంధ్రీకరించుచువచ్చిరి. ఇటీవల ననఁగా నిన్న మొన్న
 తినుండి యీ “మక్కిమక్కి” వ్రీకరణ మారంభమై
 నది. దీనింబట్టివయాక్షేపణలకు వారుత్తరవాదు లెట్లుగు
 దురు? మఱియుఁ గొన్నియెడల సంస్కృతమున నొక
 విధముగా నుండఁ దెలుఁగున వేరొకవిధముగానుండుట
 యుం గొన్నిచోట్ల, దానిఁ గేవలవిరుద్ధముగా నే
 యుండుటయుఁ గల దదియేని మాక్షేపణీయము కాదా?
 యందురని అయ్యదియు నాక్షేపణీయము కాదని మా
 యాశయము. అష్టభాషావాగనుకాననునకు సంస్కృత
 భారత మవ్యయించుకొనుపొటిసాహిత్యముగూడ లేదని
 వాదించ నేప్రాజ్ఞానకు నూరువచ్చెడివి! కావున వాదేత
 మునకుఁ గారణము గొన్నిచోట్ల వారిబుద్ధిపూర్వకమగు

మార్పనియు మఱిగొన్నిచోట్ల నాయగ్రంథములయం
 దుండెడిపాఠభేదములనియు మే మూహించుచున్నా
 ము. సంస్కృతాంధభారతములకుఁ గలవ్యత్యాసములు
 గొన్ని మాభారతశాటకపీఠికలలోఁ జూపి యున్నా
 ము. అవి యందందుఁ జూతురుగాక. ఇంకఁ దక్కినరచన
 లోనివిశేషములను నేటివా రవ్యథాకరించి గొన్నిటిని
 బువరుక్తులుగను మఱిగొన్నిటిని వేటొకతెలుఁగుదోష
 గులుగను బోల్పఁజూచుట “మాతామేవంధ్యా” అను
 లోకోక్తిఁ బ్రభుమలక్ష్మ్యములగుటకుం జేయుప్రయ
 త్నమే కాని వేటొందు కాదు. అవి దోషభావములు
 గాని దోషములు కావు. ‘భాంశేః పురుషధర్మత్వాత్’
 అనునుక్తింబట్టి నన్నయాయదులుగూడ మనుష్యమాత్మలే
 కావున వారెగూడ భ్రాంతివశమున నెచటనెని దోష
 గు పొసగించి యుండవచ్చు ననువాదము యుక్తిసహ
 ము కాక పోదుగాని వా రల్లెక్కడ నేని భ్రాంతిపడి
 యున్నను వారికిఁబీకలిమహాకవు లనేక లాభారతమును
 సంస్కరించి యుందురు గాని యట్లే యుంచి యుండ
 రుగదా! అట్టిస్థితిలో నాయామహామహు లనేకులు సం
 స్కరింపఁగాఁగూడ నిప్పటివారికిఁగొన్నిదోషఁగులు నిలి
 చియుండు నని వాకింపఁ బూనుట పాపాశమాశ్రయ
 కాక మఱియేమి? అనియ్యటయేని యరుదుగాఁగూడఁగాక
 ప్రతిపదమందును గల కనురీతిని వ్రాయఁబూనుట మఱి

యను సామానము. ఇట్టివాఁడలకల్ల ముఖ్యకారణ మున్నదాదులకు భారతకవిత్వమునందలి రచనావిచ్ఛిత్తిని గనిపెట్టఁ దగినంతయనుభవము లేకపోవుటదక్క వేఱు కాదని చదువరు లూహింతురుగాక. పాండిత్యము వేఱు అనుభవము వేఱు. వేయేల భారతమున లేఖకప్రమాద ప్రయోక్తము లగుదొసఁగులేవని యుండిన నున్న వేమీ కాని యంతకు మించిన దొసఁగు లేవియును లేవని మేము వస్తుచున్నారము. 'భారతఫక్కి' లో వట్టిలేఖక ప్రయోదములం గుఱించి ప్రసంగించినట్లు లోచదు. కేవలము భట్టారకునిమీదికి దండెత్తినట్లు స్ఫురించును. అట్టిస్ఫోరకములఁ గొన్నిటి నుదాహరించుచున్నారము.

(భారతఫక్కి 42 వ పుటనుండి)

(1) ఉ॥ ... భీముఁడు మల్లవిద్యనే చేర్పడఁ గా హిడింబు బలహీనపరాక్రముఁ జేసెఁ జెచ్చెరన్" బల = ఉక్కు, పరాక్రమ = బీరము, హీనబలపరాక్రము, అని భావ ముచేసికొనవలయునా? యతికొఱకు హీనశబ్దము, బలపరాక్రమములనడుమకు వచ్చినది గాఁబోలు?

ఇది యేటివిమర్శనము అట్లుమఱియుటఁన్న, బలకూ ప్యమైనకాక్రమము కలిపానిఁగాఁ జేసె నని యథా

శ్రీతమగానే యేల యస్వయించుకొనరాదు? ఈయస్వ
యమునందు హిడింబునకు బలము నశించినను వీరము
హఠా మింకను దగ్గలే దనుసారస్వముగూడఁ గన్నట్టి
'చింత చచ్చినను పులుగు చావలే' దనులాకోక్తి కది
స్మారకము కావచ్చునుగదా? కవియశయ మిటులుండ
దాని నన్యథాకరించి యతికోటకనియఁ బ్రాసకోటకని
యు వెక్కిరింపులు శోచనీయములు గాక మఱెట్టి
వగునో?

(భారతభక్తి, 44 వ పుటనుండి)

(2) క॥ ... మఱిసె! త్కృతమున కగ్గలముగసె!
త్కృతి చేయుట యుత్తమంబు కృతలు
ద్ధులకున్" సత్కృతి యనుచో నుప
కృతి యన విస్పష్టము.

సత్కృతియనగా, శౌరవము. ఉపకృతి యని
యావదర్థముగాఁ బరిణమించుచుండఁగా సుపకృతియని
యే వ్రాయవలయునోటు?

(భారతభక్తి 45 వ పుటనుండి.)

(3) ఆ॥ వె॥ సతి విముక్త యైనఁ బరికేబునర్దార!
సంగహంబునేతె శాస్త్రమతము!
పతి విముక్తుడయిన సతి కన్యపురుష
సంగహంబునేతె లోకగర్వితంబు"

శ్లో॥ నచాస్యధర్మః కథ్యాణ బహుభర్తీ
కతా నృణామ్ । స్త్రీణా మధర్మ
స్సమహాన్ భర్తుఃపూర్వస్యలంఘనే”
సంస్కృతమునకుఁ దెలుఁగు పరిగానున్న
దో లేదో పరికింపుదు.

అంధీకరణక్రిసక్తియెడల ననుభవమండలయం
గాని భట్టారకునితెలుఁగు సరిగానే యున్నది. ‘సరిగా’
అనుకవమునకు ‘మక్కిమక్కి’ యని యర్థము చేకొ
నఁ గూడదు. భంగ్యంతరముగా రచించుట భాషాంతరీ
కర్తలసమయము. అంతమాత్రమున నదిమూలము నుల్లం
ఘింపదు. విస్తరమునకసరము.

(భారతభక్తి, 47 వ పుట నుండి)

(4) తే॥ గీ॥ ఏను పుట్టినపదియవనాఁడు”

“శ్లో॥ జాతమాత్రః పురాచైవ మమాంకా
త్పతితో గిరా” భేద మరయునది.

పుట్టితొడగే తొడనుండి వడుట యసంభవము
కావున భట్టారకుఁడు జాతమాత్రీకదమున కట్టియర్థము
ను గైకొనియె ననుట నచ్చందయైకవేద్యము. ఏల య
సంభవమందురని వినుఁడు, నవ్యక్షిప్రకారముగూఁడునది

యొడతెలుగునంత తెల్వితో నుండడు. అప్పు కామి
యిటీవలంబోలె దనయంత మన బానిడికొని కూర్చుం
డుట యసంభావనీయము. కావునఁ గొంత గడు వాసఁగి
భట్టారకుఁడు తనకుం గలలోకజ్ఞతను వెల్లడించెను.

(భారతఘట్టి 47 వ పుటనుండి.)

(5) తే॥ గీ॥ బ్రాహ్మణులకుఁ బ్రియమువాయక
చేయంగఁ, గాన్పునూ వె పుణ్యకర్మఫలము”
పాయక = విడువక. ఇది వ్యర్థమును గర్మ
క్రియల నడుమనుండి యపార్థదము నై
యున్నది.

వ్యర్థ మనుకొన్నచో శాతదము వ్యర్థము గాని సా
ర్థక మనుకొన్నచో సార్థకమును నగును. “బ్రాహ్మణు
లకుఁ బ్రియము చేయుము. బ్రాహ్మణులకుఁ దత్పక ప్రి
యము చేయుము.” అట్లును నిట్లును గూడ నుండ వచ్చు
ను. అది కవివికటాధీనము. కర్మక్రియలనడుమ నితర
ముండఁగూడ దని కాసనమేదియును లేదు. అపార్థము
చేయి నెంచుచో రానిచో టెయ్యది? కావున నాయాశం
కలు చొప్పుదంటుకంక లనక తత్పక వచ్చుచున్నయది.

(భారతఘట్టి 48 వ పుటనుండి.)

(6) కనక శైలనికుంజంబును బోని వానివత్తము”
పోని = పోలిన, ఎకారాదిత్వమో, బకా
రాదిత్వమో, అనిగీతము.

అనిర్దితమే యగుడల “పోని పోని” అనిమాత్ర
మ విమర్శకు తెల్లు వ్రాయఁగల్గిపోకదా!

(భారతఫక్కి 48 వ పుట నుండి.)

(7) సవ్యహస్త దక్షిణ కరమ్ములఁ గటికంత
ప్రదేశములు వట్టికొని” సవ్యదక్షిణకర
మ్ములనరాదా?

వేటొకరు కుడియెడమచేతు లనరాదాయని ప్రశ్నిం
చి యందులకు హేతువుగా నిది తెలుఁగుగాన నచ్చ
తెలుఁగుపదమే వాడుట యుక్త మన్నచో గతియేమి?
ఇవి యేటికంటఁలు? కుశంకలు.

(భారతఫక్కి 49 వ పుటనుండి)

(8) అసాధ్యబలుఁ, అపారబలుఁ” అన మేలు.

ఇప్పుడు వచ్చిన! దేమి యున్నది? అపారమైనను
నయ్యది సాధ్యమ కావచ్చును. అసాధ్యమనుటలో విశే
షము కలదు గదా? అదిగాక యిది యేటి దిద్దుఁబాటు?
చాలుఁ బాలు, ఇంక నీ భారతఫక్కిలోనికంకలయసార
తం గూర్చి కాగితములు వమ్మినప్పుట యేల? దీనిచాల
కముం జూచిన నిది సర్వవిధముల నూహింపులకేరఘ్నిక
మార్గప్రదర్శనిగాఁ గన్పట్టచున్నది. శ్రీకామ్రామవారు
మొదట నీ ‘ఫక్కిని’ రచించి ముద్రణమునకుఁ దమ

కడ కంపంగా దీనిని విరివడిగాఁ జెల్లెకొని వాంఠాశ
 తిన్నని గచించియుండు గని యిప్పుటికి విస్పృప్తపడినది.
 ఇంకను మున్నీకాక్షులవారిసాహాయ్య మున్నట్లు శిష్యు
 లు కంఠోక్తిగా వ్రాసినను కొందఱు నమ్మకము చాల
 దనువా రుండెనువారు. వార లిప్పటి “భారతభక్తి”
 శైలిలో దానిని సంప్రదించి చామకొన్నచో దీని మొ
 గము చెప్పక చెప్పినట్లు బహుకంపం గలదు. ఈరీతి
 విమర్శనములు పూర్తిగా నశావరణీయము లనునంత
 మా ‘స్కీ’ పుట్టినపూర్వమే పుట్టి ప్రకటితమై యిం
 దు పునర్ముద్రణమునకు వచ్చి యున్నమా “అపూర్వకవి
 తావివేదనము” వలన విస్పృప్తమే కాన మరల నరే విమ
 యమునార్తి చర్చితచర్చణ మెవర్పక ప్రస్తుత మింతలో
 ముగించుచున్నారము.

తిరుపతి వేంకటేశ్వరులు,

కతావధానులు.

తిప్పాక్షుల పట్టిక.

పాట	పంక్తి	తిప్ప	తిప్ప
6	5	మఱివక	మఱివక
11	20	తిప్ప	తిప్ప
21	20	తిప్పడ	తిప్పడను
27	20	యిట్లనియె	ఇట్లనియె
28	18	నుటయె	అనుటయె
33	18	చేత	చేత
45	1	లనద్యా	ననద్యా
45	4	తేనా	తేనా
48	6	హాస్య	హాస్య

పాటియనుం గోస్వల్పలోకములు నిద్దుకొనఁ

కాగ్నిధికులు.

తి॥ వే॥

శ్రీమత్పరదేవతామైనవి

భారతవిశేషములు

1. ధారాశుద్ధి

కా॥ విద్వన్ముఖ్యుఁడు ధర్మమూర్తి, త్రిజగద్విఖ్యాత తే
జుండు గృష్ణద్వైపాయనుఁ డేగుదెంచి సుతశిష్య
బ్రహ్మసంఘంబుతో | సద్వంద్యుండు సదస్యుఁ
డయ్యె ననినన్ శత్రుఁడె వర్ణింప సా | త్వాద్విష్ణుం
డవు నీవు భూపతులలోఁ గౌరవ్యుఁడోత్తమా॥

(భారత-ఆది - ౨ ఆ.)

నన్నయభట్టారకుని ధారాశుద్ధి కింతు
మించినపద్యములు “మధమాతంగభురంగ”
నిండుమనంబు” లోనైనవి యెన్నో యున్నను
దీని నుద్ఘాహించుటకుఁ గారణము ప్రాసము
దుష్కర మయినను నాతనిధార పడల దని
తెల్పుట కని యోచుండునది.

2. కూర్పునేర్పు

మ॥ రజనీవాధకులైకథావణిఁడనై రాజన్సిలై భారు
ణి | పృజనెల్లన్ దయతోడ ధర్మచరితం బాల్చింపు

చుం దొంటి ధ | ర్మజు నాభాగు భగీరథున్ దళ
రఘున్ మాంధాత్య రామున్ రఘున్ | విజయం బో
లితి సద్గుణముల జగద్విఖ్యాత పారిషీతా॥

(భారత- ఆది - ౨ ఆ.)

ఇందలి మూడునాల్గు చరణములఁ బోలిన
కూర్పు శ్రీకృష్ణరాయవిరచిత మగు, ఆము
క్తమాల్యద ౨ వ ఆ. మున ౭౦ వ పద్యము
నఁ గలదు. ఇది కడు హృద్యము. ఎవరికవిత్వ
మునందుఁగూడ నిట్టివి పెక్కుపద్యములు దొ
రకవు.

3. సాంస్కృతికాస్వయవర్ప్తివృత్తి.

ఉ॥ ఆనమమైర్మజుం డగుయయాతి యధిజ్యధనుస్స
హాయుడై | యానకశాత్రవుండు మృగయాలసలో
లనబద్ధబుద్ధిఁ ద | త్కాననమెల్లఁ గ్రుమ్మరి నికామ
ధృతశ్రమఁ జేగుడెంచె నం | దానలినామీయన్న
విపినాంతరకూపతటంబు నొద్దకన్॥

(భారత - ఆది - 3 ఆ.)

ఇందలి మధ్యమధ్య నున్న విశేషణసంప్ర
దాయము సంస్కృతాన్వయ స్ఫోరక మని
యెఱుంగఁ దగు

4. ఉపలక్షణత

చ॥ పరమగురూపదేశమునఁ బాఠ్యండు పార్థివరత్నశేఖ
రుం । డరిదిబలయ్యునన్ భుజబలాతిశయమ్మున
నీశుం బన్నగా । భరణుం బ్రసన్నుఁ జేసి దయఁ
బాశుపతాదిక దివ్యబాణముల్ । హరసురరాజదేవని
వహయ్యులచేఁ బడసెన్ గృహమ్మునన్ ॥

(భార-అది. 3 అ.)

అర్జునుఁ డీశుం బ్రసన్నుఁ జేసి పడసినది
పాశుపతము మాత్రమే. తక్కినవారిని బ్రస
న్నులఁ జేసినట్లు చెప్పనే లేదు. లేకున్నను
నుత్తరమునఁ గలయంశమువలన నీశారాధన
ము తక్కినవారియారాధనమున కుపలక్షక
మని యెఱుంగఁదగు.

5. అన్యథాకరణము

ఉ॥ సంచితపుణ్యుఁ డెఱుఁగుహసఁభవునంశము చాల్చి
పుట్టి యీ । కాచింతుడైన వాఁడు నిభిలాగశుపుంజ
ము లేర్పడన్ విభా । గించి జగంబులందు వెలిగించి
సమస్తజగద్ధితంబుగాఁ । బంచమవేదమై పరగుభా
రతిసంహితఁజేసె నున్నతిన్ ॥

(భార-అది-3 అ.)

“వ్యాసో నారాయణో హరిః” లోనగు ప్రమాణములంబట్టి నారాయణాంశసంభూతుఁ డనఁదగువ్యాసుని బ్రహ్మాంశసంభూతుఁ డనుట యన్యథాకరణ మని యెఱుఁగఁదగు.

6. విచిత్రసంబోధనము.

ఉ॥ ఈవసుధాధినాథుల జయించినయట్టిఁడ? నాకుఁ జక్కవై | పోవక నిల్వ నా కెరి పోర మదీయ ధనుర్విముక్తనా | నావిధమార్గహోగ్ర గహవయ్యున దిగ్రభమఁ బొంద కెమ్మెయిం | బోవఁగఁ బోలు నీ కనుమఁ బూరుపలోత్తమఁ డాకె వీరకతోక్

(భార-అది-౪ ఆ.)

7. సముచ్చయలోపము

క॥ హిమకరుఁడు శైత్యమును న |
ర్య ముఁడుమహాతేజమును హుతాశనుఁ డుష్ట |
త్వము విడిచిరేని గుర్వ |
ర్థము నాచేకొనిననద్రవ్యోమ్ము విడుతునే ॥

(భార - అది - ౪ - ఆ)

విడిచిరేనియు అనియున్నంగాని శ్లోద్య ముగా నుండ్లదని యెఱుఁగునది. ఇందులకు

8. మఱియొక ప్రయోగము.

అ॥ వె॥ పర్వతములు వజ్రపాతహతిఁ బడక ।

దక్కునేని నింద్రితనయుదివ్య ।

నిశితబాణతతుల నిశ్శేషమగుఁగాక ।

పరులపై న్య మెట్లు బ్రదుకుఁ బోర ॥

(భార - ఆణ్య - ౧ ఆ.)

తక్కునేని అనుచోఁ దక్కునేనియున్
అని సమన్వయము చెప్పనియెడల, ఆదేవాల
య మెవరు గట్టించిరో నే నెఱుఁగనుగాని
యాకాలువ త్రొక్కించుట నాకుఁ దెలియదు
అనువాక్యమునకు దీటుగు నని యెఱుఁగఁదగు.

9. సముచ్చయ్యాధిక్యము.

“నీ॥ ... వడలక పెరుఁగుచున్నదియుఁ గాన”

(భార - ఆది - ౩ ఆ.)

10. మఱియొక ప్రయోగము.

“తే॥ గీ॥ ... కత్కమ్మతో సరియుఁ గావు”

(భార - ఆది - ౪ ఆ.)

11. లోకానుస్మృతి

క॥ బీరెవ్వరయ్య? దురిపదమ ।

హోరాజులె యిట్లు కృపణులై పట్టువడన్ ।

వీరికి వలసెనె? యిపుడు మ ।

హారాజ్య మదాంధకార మది వాసెనొకో॥

(భార - ఆది - ౬ ఆ.)

12. లోకోల్లంఘనము.

“క॥...మఱువకనుష్ఠించునది సమంజసబుద్ధిన్”

(భార - ఆది - 3 ఆ.)

13. మఱేయొక ప్రయోగము.

“క॥ ...ప్రజా । పఠినిభుఁ డగుభార్గవునకు”

(భార - ఆది - 3 ఆ.)

లోకమునఁ బైని గుఱుతుంచిన పదముల
దురర్థ మెఱుంగనివారు లేరు.

14. ఏక దేశావ్యయము.

క॥“... వధగావచ్చిన విప్రార్థమున...”

(భార - ఆది - 3 ఆ.)

వధ గా వచ్చినవాఁడు విప్రార్థముగాని విప్రార్థము కాదు.

15. సాణిసేయరిహస్యజ్ఞత.

“క॥ భీమాసురవీరుల ము ।

ప్రామత్తిఁ జొడ్డితచ్చటాశ్చర్యంబుల్

(భార - ఆణ్య - 3 ఆ.)

ముష్టిముష్టి యే గాని ముప్తాముష్టి సాధు
పు గాదనువారు పెక్కురు గలరు. దీని సాధు

త్వమును దత్తద్వ్యాఖ్యానములవలన నెఱుఁగఁదగు.

16. రూపితవస్తుప్రాధాన్యము

చ॥ ...లతాలలనల్ మృదులానిలాప వ | ర్జితకుసుమా
క్షతావళులు శేసలు వెట్టివయట్టులైరి"
(భార - ఆది - ౪ ఆ.)

17. వ్యాఖ్యానతో విశేషప్రతిపత్తి

మ॥ సర్వలక్షణాక్షతంబు లైనదానిసర్వావయవములు
సూచి" (భార - ఆది - ౪ ఆ.)

సర్వపదము దర్శనయోగ్యతావధిక మని
వ్యాఖ్యానము చేయఁదగు.

18. సాంప్రదాయవ్యాకృత్యనుసృతి.

క॥ విదితము నిన్ను జేయిం
చెదఁ గ్రతువు ధరాధనాథ ॥
(భాం - ఆది - 3 ఆ.)

నీచే జేయించెద నని తాత్పర్యము. సం
స్కృతభాషలోఁ బ్రేరణార్థకధాతువుల కిట్లే
ప్రయోగ ముండు నని యెఱుఁగునది.

19. అనువృత్తిప్రచారము

“క॥ పూరున మృతసంజీవిని | కారణమున సహతు
లయ్యుఁ గా రసురవరుల్” (భార - ఆది - 3 ఆ.)

“ఏమి గారు” అని యాకాంక్ష రాగా నిహతులు అనుపూర్వవాక్యస్థ మగుపద మను వర్తిత మగును.

20. నిషిద్ధమత్వస్థియము.

అ॥ వె॥...శృంగియన్/పాడుశృంగిసముఁ డేవంభ్యకోపి
(భార - ఆది - ౨ ఆ.)

“ఇట నకర్మధారయాత్” అనునిషేధమున్న ను గ్వాలితముగా భాష్యసమ్మతి కల దని యు నన్నయాద్యోధ్రకవులు మాత్రము సార్వత్రికముగా వాడుచున్నారనియు నెఱుఁగునది.

21. అవివక్ష

వ॥ ... గరుడుండు తల్లి కిట్లనియె॥

ఉ॥ ... పనుల్ । సేయఁగ నేమికారణము చెప్పుము ।

నాకుఁ బయోరుహోననా” (భార - ఆది - ౨ ఆ.)

ఈసంబోధనమున కిట నవయవార్థమును వివక్షింప వలసిన దని కవిహృదయము గాడు. ప్రీత్యమాత్రబోధక మని యు నందునను బ్రకరణముంబట్టి, అమ్మా అనుసర్థముమాత్ర మే వచ్చు ననియు నెఱుఁగఁ దగు. సంస్కృత

మహాకవులకవిత్వములో నిట్టి వెన్నో కలవు. ఇంతమాత్రమున వారి కజ్ఞత కల్పించి యకాచి త్యభంగ మయ్యెనని యనుట సాహసము. వాస్తవదూరము. దీనింబట్టి భారత-అరణ్య-ఽఽ. లోని “తమలతాంగి” ఇత్యాదిసంబోధనములు గూడ సమర్థించుకొనఁదగు. ఆ విశేషణములు యముఁడు సావిత్రింగూర్చి పల్కినవి. ఆపె యపుడు మహాపదలో నున్నయది. పైఁగా నఖండపత్రివత. యముఁడో, ధర్మస్వరూపుడు. ఇట్టి డట్టిదుస్థిలోనున్న సాధ్వీ నల్లు సంబోధించు నని యెఱుఁగగూరనుకొందురా? వారితాత్పర్యమేమి? అవయవార్థమునకువివక్షచేయక ప్రీమాతృబోధకముగా నర్థము చెప్పికోవలసినది యనియే. ఇట్లే కవులయాచార మని యెఱుఁగఁదగు.

22. బౌపచారికము.

క॥ మీరలు నాపితృదేవత ।

లారాధ్యుల రేమ మీకు నాత్మజుఁడను॥

(భార - ఆది - ౨ ఆ.)

ఒక్కఁ డందఱకుఁ గొమరుఁ డెట్లుగును?

అందెవరికో యొకరికిమాత్రము కొమరుడు,
తక్కినవారికి మనుమడు, మునిమనుమడు,
ఇనుమనుమడు కావలెను. కాన పైప్రయో
గ మాపచారిక మని యెఱుగఁదగు.

23. పసిద్ధి త్యాగము.

వ॥ అని సకలభవనరక్షణప్రభువులై యాద్యు లయిన
హరిహరహిరణ్యగర్భపగ్నోమావాణిపతుల స్తుతియించి
(భార - ఆది - ౧ ఆ.)

త్రిమూర్తులును వేఱువేఱుకార్యములకుఁ
బ్రసిద్ధి చెందిరి. అందు రక్షణ మనునది విష్ణు
నికిఁ బ్రసిద్ధము. అట్టిస్థితిలో మూగురకును దా
నిని జెప్పటలో సభిప్రాయమేమి? వారు సర్వ
సమర్థులు గాన మన మన్యథాగాఁ గూడ వివ
క్ష చేయ వచ్చు ననియే భట్టరకాశయము.
అట్లేకానిచో, “ప్రశమకబలే మక్షి కాపాతః”
అనునట్లు వాగనుశాసనముడే ప్రవర్తించినఁ
దక్కినవారిగతియేమి?

24. విశేషణ విశ్లేషణము

వ॥ ... అట్టిభృగునకుఁ బుత్రులై పుట్టి పరగిన॥
క॥ చ్యవనునకు సుకన్యక కుద్భవ మయ్యె ఘనుండు
(భార - ఆది - ౧ ఆ.)

పరగిన అనునదివిశేషణము. అది తదనంతరపద్యముమొదటనున్న ‘చ్యవను’ నితోనన్వయింపవలెను. ఇట్టివయోగమాలు కడుమృగ్యములు గాని నిర్దుష్టము లని యెఱుంగదగు.

25. లోకోక్తి.

ప॥ ... వినత నగి నీవేకన్నులం జూచితే...

(భారత - ఆది - ౨ ఆ.)

నీవు చక్కగాఁ బరికింప లేదనుటకు లోకమున నిట్లే వ్యవహరింతునుగదా.

26. లింగభక్తి.

ఉ॥ ... విప్రులఁ బొంది యున్నయపవిత్రులు పూజ్యులు గారె? కావున? | విప్రులుండ? వెల్వడుము వేగమ నీవును నీనిపాదియునె॥

(భార - ఆది - ౨ ఆ.)

విప్రుని బొంది యున్ననిపాదిగూర్చి నవా క్యమున సామాన్యవచనముగా “పూజ్యులు” అని వ్యవహరించుట దోషము గాదు. ఇట స్త్రీపుంలింగముల కేది శేషకూడఁ జేయనక్కఱలే దని యెఱుంగునది. ఇట నిపాది నిపాదుని కూఁతు రనుసర్థమునపచ్చినజీవుగా నెఱుంగదగు.

27. మహాదమహాత్మాంకర్యము.

చ॥ ... అసారమేయ నడిచిన నది యటచుచు

(భార - ఆది - ౧ ఆ.)

28. మిశ్రసమాసగ్రాసచాతురి.

ఉ॥ ... ఎవ్వనియేనిముఖామృతాంశు బిం | బమ్మన,,

(భార - ఆది - ౧ ఆ.)

ఈ 'ఎని' కి సమాసమధ్యస్థితి గలిగింపఁ దగుదీ
రుఁ డింకొక్కఁడు గానంబడునా? అది యమ్మ
హామపలునికే చెల్లినది.

29. పాదపూర్తి.

చ॥ ... పాండవో | త్తమలచరిత్రో నాకు సతతంబు
విసంగ నభీష్ట మెంతయుఁ ||

సతతంబు అనునది యుండఁగా “ఎరిత
యుఁ” అనునది పాదపూరణార్థకమే కాని
కొందఱు దానికి ‘మిక్కిలి’ అనునర్థము గాన
“ఎల్లప్పుడును, మిక్కిలిగా” వినుటయు దాస
క్తి యని సమన్వయింతురు. అది సహృదయు
లొప్పురు.

30. విప్రులీకరణనైపుణి.

చ॥ జలధివిలోలవీచినిలసత్కలకాంచినమంచితా వరీ |

తలహాసక్షమం బయినదక్షిణహస్తమునం దదుగ్ధ

మ | స్థలదురుసుర్మవారికణకమృత రాజ్జము కట్టి నూ
తిల | వెలునడఁ గోమలిం దిగిచె విశ్రుతకీర్తి య
యాతి వీరితోక ॥

(భారత - ఆది - 3 ఆ.)

యయాతి దేవయానిని నూతినుండె బయ
టికిఁ దీసె ననునది యిందలిమఘ్నాంశము.
దాని నెంత పెంచెనో అది దెంత రసము నిం
చెనో సహృదయు లరయుదురుగాక.

31. 'కుంచింపు'

చ॥ అతులఃకాఢ్యులైన యమకాంక్షసముద్భవులెల్లఁ
బాండుభూ | సతిసుతపక్షమై సురవిఫక్షగణాంశజు
లెల్ల దుక్మనో | క్షతకురురాజపక్షమయి ధారుణిభా
రము వాయు ఘోరభా | రతరణభూమి నీల్గిరి పుస్ప
రయధ్రము సేసి వీరులై॥

(భారత - ఆది - 3 ఆ.)

ఇంను యధ్రపంచకగాధయే కాక యాయా
యీవీరులయంశావతరణములు ధర్మజదుశోభ
ధనుల యోగ్యతాయోగ్యతలుగూడ సంగ్ర
హింపఁబడినవి. కాని యిది కథనుగుంచినుట
కే యుద్ధాహరణ మనుకొనుట యొప్పు. మఱి
యొకటి రెండుగూడ నుదాహరింతుము.

క॥ తనయెఱిగినయర్థం జూరు॥ “దనఘా? యిది యెట్లు
సెప్ప మని యడిగినఁ జె॥ ప్పనినాఁడును సత్యముఁ
జె॥ ప్పనినాఁడును ఘోరనరక పంకమునఁ బడుకొ॥

(భార - ఆది - ౧ ఆ.)

క॥ మతిఁ బరికింపఁగ జీవిత॥

మతిచంచల మెండమావు లట్టులు సంప॥

త్వితతు లతిక్షణికంబులు॥

గతకాలము మేలు వచ్చుకాలముకన్పకొ॥

(భార - ఆది - ౫ ఆ.)

కె2. భిన్నక్రమము

క॥ ... యజనస్వాధ్యాయకవ్యహవ్యతపోదాన॥

(భార - ఆది - ౮ ఆ.)

హవ్యకవ్యములు గాని కవ్యహవ్యములు
గావు “పాఠక్రమా దర్శకమో బలీయాన్”
దీనింబట్టి భారత— అరణ్య- 2 ఆ. లోని
“క॥ మామయు నత్తయు” లోనగునవి సమా
హితములని యెఱుంగదగు.

కె3. పునరుక్తనదాభాసము

“న॥ రాజయినవాఁడు తనరాజ్యభారంబు తాన
చూచి యారయి వలయు”

చూచి విమర్శింప వలయునని తాత్పర్యము

34. క్రమాన్వయము.

క॥ పిడుగును గాడ్పును జపలకుఁ |

బకుటయు వీచుటయు—

(భార-అది-౬ ఆ.)

పిడుగుపడుట గాడ్పు వీచుట అనియన్వయము. భార-అరణ్య-౭ ఆ లోని—

చ॥ కలిమియు లేమియున్ సతము గావవి పెందినచోఁ
జెలంగుచుక | గలఁగుచు నుక్కిఁగీరుల ప్రకారమె॥

లోనగున విట్లే యెఱుంగఁదగు ఇట్టివి సంస్కృతమున విశేషించి కలవు. ఆంధ్రమునఁ బ్రకారాంతరమున నిట్టివి ప్రబంశములయందున్నను సామాన్యవాక్యములయందు దంతగా లే వని యెఱుంగువది.

35. తృతీయార్థక పృథిమ

క॥... వినయము | మెఱయుచు నుండిరి.

(భార-అది-౬ ఆ.)

వినయముచే మెఱయుచు నని యర్థము

36. వక్రకాన్వయము.

క॥... దండింపఁగ బ్రాహ్మణుండఁ దగునే నన్నున్

(భార-అది-౫ ఆ.)

(నేను) బ్రాహ్మణుండఁ నన్ను దండింపఁగఁ
దగునే యని యన్వయము.

37. నిర్ధృత ప్రత్యయము.

క॥... గావింపు | నిచ్చితవీర్యక క్షేత్రమునకా॥
(భార. ఆది-౪ అ.)

సంజ్ఞావాచకమునకుఁ గప్రత్యయము చే
ర్చుట యంతహృదయంగమము కాదు. అం
దులో స్వార్థమున మఱియుం గూడదు. ఇట్లు
గొందఱు 'అల్పార్థకత్వకుత్సితార్థకత్వములు
కల్పింపఁ జూతురు గాని యంతకన్న యతిస్థా
నమున నెకానొకప్పు డెంతవానికినిస్థితి కక్కు
టితి కలుగుచుండు ననియు సంత మాత్రమున
గ్రంథకర్తను బరిహసింపఁ దగదనియుఁ దెలిసి
కొనుట సమంజసమని మాయభిప్రాయము.

38. 'తాను' ప్రయోగపు సాగసు.

“ఉ॥ ఎండులదాన వేకతమ యియ్యమువానది నోడ
సల్పుచుకా | సుందరి? నీకు నిట్లునికిఁ జూడగఁదా
నుచితంబె॥”
(భార. ఆది-౪ అ.)

39. పృథ్వీర్థక ప్రధానము.

న॥ చనుటయు ... పుట్టుటయు ... ఉంటయు
నే కారణము॥
(భార. ఆది-౪ అ.)

చనుటకు, బుట్టుటకు గారణ మేమి అని
యుండుటకు బదులు ప్రశ్నమగా వాడఁబడియె.
లేదా! ఏమి కారణము గలది యని యేని
యశాపచారికముగా నయిన్వంచుకొనఁదగు.

40. బహ్వర్థకైక వచనము

“ఒండు గావు ప్రియములు”

(భార - ఆది - ౪ ఆ.)

ఒండు “ఒక్కటి” కి రూపాంతరము. ఇది
యన్యశబ్దార్థము. ప్రకృతము బహువచనార్థ
మున నుపయోగించఁ బడినది.

41. అశాస్త్రీయవదాభాస.

వాఙ్మనకాయప్రవృత్తతాశేక॥

(భార - ఆది - 3 ఆ.)

వాక్ష్ప, మనశ్శ్చ, వాఙ్మనసం అని కావలె
గదా యని స్థూలదృష్టాంతం. వాక్ష్ప, మన
శ్చ, కాయంచ, అనిబహుపదద్వంద్వమనియు,
అచతురేత్యాదినూత మున కీది విషయము
గాదనియు, మర్మజులసమాధానము. దీనింబట్టి
తిక్కిన యెట్లు రామలింగాది మహాకవుల
ప్రయోగములెల్ల సమాహితము అని యెఱుం
గదగు.

(42) సాన్నిధ్యబలము

క॥ “కడుఁడడవు నిద్ర నోయితి”

భారత-అరణ్య-2-౮॥

నిద్రాశబ్ద సాన్నిధ్యమందే పోవుధాతువున కనుభవార్థకత్వప్రీతి యని యెఱుఁగునది.

(43) ఆపాతతస్పిద్ధి

క॥ ...నేఁ డింతవడి మసలుటకు వా ।

రంతవడియొయెమియైయొ యెట్లున్నాకో॥

ఎంత ‘పరితాప’ పడిరో, అనునది దానియంతనదియే సిద్ధించును. ఇటుఁ బడుధాతువు పకర్మకము.

(44) ప్రధాన పరిత్యాగము

క॥ వినుము మనోవాక్కాయము

లన మూడు తెఱంగులందు సంతఃకరణం

బనఁడు? ప్రధానము॥

మూడు తెఱంగులగు కరణములయందు దని చెప్పవలసియుండును. కరణశబ్దము కాయమునకుఁ గూడ వాచక మగుఁగాన నీతికమునకుఁ ద్వికరణము లను పేరు చెల్లును. “కరణం సాధ

కతమక్షేత్ర గాత్యేంద్రియేష్వపి” అని యమ
రము.

(45) భావప్రధాన నిర్దేశము.

చ॥ పతిరహితంబు దుస్సహము, భర్తృవివాకృతయైన
కాంత దూఁపితయగు...

ఇట రహితము రాహిత్యార్థమున నుప
యోగింపఁబడినది. ఇట్లే కవిత్రయము వారి
“సహాయము” “సరసము” లోనగునవియుసమా
హితము అని యెఱుఁగఁ దగు. ప్రకృత పద్య
మునందు, జీవనము అనునదియధ్యాహార్యము
కాఁగూడదా? యందుచేసి, కావచ్చునుగాని
యన్యార్థ మంగీకరింపఁదగిన భావప్రధానత
నాశ్రయించుట యంతకన్న సుగమోపాయ
మని యెఱుఁగఁదగు.

(46) అభేదోపచారము.

తే॥గీ॥ ఏడు మాట లాడినయంత నెట్టివారు

నార్యజనుల కుఁ జుట్టమ్ము లగుదు రనిన...

పైవాక్యము “సఖ్యం సాప్త పదీనం” అనును
క్తింబట్టి వ్రట్టినది. “అథవిశ్రంతం సఖానుహృత్”
సఖశబ్దము బంధుపర్యాయము గాదు గాన

నిట నభేదోపచారము స్వీకరింప నలయును.

(47) యాదృచ్ఛికాయస్మతి

క॥ ...తేష వయి కడవఁ బెట్టిన

నీపుణ్య చరిత్రీ కీర్తనీయము తన్మీ॥

ఇందలి తుదిచరణము శ్రీ నన్నయభట్టాచ
కుని

క॥ ...మునులకు

సీయదియబయము కీర్తనీయము తండ్రి॥

(భార-అరణ్య-౧-౮)

అను రిచనకు జ్ఞాపక మగుచున్నది. ఏకవి
గావి యింతమాత్రమున గ్రంథిచోరుఁ డనఁ
డగఁ డనియఁ దనకన్న బ్రాచీనులగు కవు
లలోఁ దన కేకవికవిత్వమున నెక్కు డభిమాన
మందునో యతని కవిత్వమునందలి పోలికలు
తనరచనలో యాదృచ్ఛికముగానేని రాకమా
న వనియు నెఱుంగఁ దగు. ఈవిషయమున కిట
నిచ్చిన యుదాహరణ మంతబలవత్తరమైనది
కాదు. ఎన్నేని యుదాహరణములు మిగుల
బలవత్తరములు కలవన యెఱుఁగునది. ఎఱు
వగట్టి మహాకవికైనచో నీయనుస్మృతి యాదృ

చిక్కుమైనది గాని సామాన్యులకెల్ల సట్టిది
యనుకొనఁ దగినది. ఈనిర్ణయము కడుదుష్క-
రము. “సహృదయాః పృథూణాం”

(48) ఆవృత్తి.

ఈ... దృఢమిచ్చేనుండు... కొడుకునుం దానును గజా-
దిగఁజేసి నతీసమేతుడగుచు... పురఁబునకుఁ జని,,

ఇటు సతీసమేతత్వము భయులకు నవ్వయిం-
ప నలయును. లేనచో నావిత్రి నటు డించినట్లు
జేయును గాన నాపద మావర్జింపక తప్పదు.

(11వ సంఖ్య మొదలు 48వ సంఖ్య వఱకును
జూపి పఠనోగములెల్ల భారత-అరణ్య 7
ఆశ్వాసము లోనవి.

(49) కాక్ష్విర్భక సముచ్చయము.

ఈ॥ నీవును బ్రహ్మచారివి వినీతుడ వేనును కన్యకా॥

భార. ఆది. 3-ఆ

ఇటు నీవును, నేనును, అనుచో నీవా? బృ-
హ్మచారివి, నేనా? కన్యకను, అనునర్థము హృ-
దయంగమ ౨. దనింబట్టియే యెత్తాపగ్గడ—

చ॥ రిమమును బెల్లుగాఁ బరఁగె దివ్య నిజాశ్రమభూ-
మియుక వదిక । శ్రమమును బాయ దిప్పు డ

చందమయేని జనంగ నేల యిం । పమరంగ నింత
 ప్రాద్దు ముగుణాకర యిచ్చట నిల్చి రేపు వో! చమ
 తెఱఁగెద్ది? నావుడును దన్వికి సార్వతమాజుఁ డిట్ల
 మన్ ॥ (భార-అర-౨-ఆ)

(50) అనుకృతిస్వాతంత్ర్యము

క॥ ధిక్కారములు చరణద ।

భిక్కారములు...॥ భార-శల్య-౧-ఆ

ఇందు దభిక్కారము స్వేచ్ఛాద్యోతకము.

(51) అకర్మక సకర్మక వినియయము.

(1) తే॥గీ॥...ఆపుమ । విడుచుటకై ప్రాణమాగినాడు

(2) తే॥గీ॥ హర్మ్యములనుండి పణ్యపుణ్యాంగ నాని ।

కరములకుతయనమాక్తికములు సేస ।

లొలుక ... (భార-శాంతి-౧-ఆ)

పైనిజూపిన 'ఆగు' 'ఒలుకు' అనునవి
 వ్యవహారము దకర్మకములు. ప్రకృతము సక
 ర్మకములని యెఱుంగఁదగు.

(52) ఆధికవిశేషణము.

ఉ॥ ధన్యుల కాసుభద్రకు శతక్రతువునున కుద్భవించె॥

(భార-అది-౨-ఆ)

ఇట ధన్యులకు అను బహువచన మర్థగ
 తద్విత్వ ప్రయుక్త మని యెఱుంగఁదగు.

(53) సర్వనామ సంఘటనా నైపుణి.

చ॥ అనిన సుషేంద్రవాక్య మన నయ్యమృతమ్మునజేసి
భార-సభా-౧-ఆ

ఇట అయ్యమృతము అనుచోనున్న సర్వ
నామప్రయోగము కడు హృద్యము. ఇతరకవు
ల ప్రయోగములందు మృగ్యము.

చ॥ ... శిరముల కొప్ప నర్చనలు సేసినపుత్వలయవి
ధమ్మునక॥ భార-ఆది-౨-ఆ

లోనగు భారత ప్రయోగముల సొబగెల్ల
నిట్లేయరయుదురుగాక.

(54) ధారుణీగతో కార నిర్ణయము.

చ॥ గుణముల నొప్పి బ్రాహ్మణులకుం గడు భక్తుడవై
సమస్తధా రుణిప్రజల బ్రోచుచున్ విగత కోమల
డవై...॥ భార-ఆది-౩-ఆ

యతిస్థానమున నుంటచే ధారుణి యుకార
మధ్యమనుట వాగనుశాసన సమ్మతము. ఎ
క్కువ విమర్శనాజ్ఞానము గలవా రనేకులు
'ధారుణి' శబ్దమువలె 'ధారుణి' శబ్దము నొప్పురు.
ఇది సంస్కృతకవి ప్రయోగములచే నిర్ణయం
ప శీకర్యము గాదు. ఉకారము లేఖకప్రమాద

మనినం బోగలను. ఈవిచారము నేటికి 20
వత్సరములకు మున్ను శ్రీ మహామహిమ
ధ్యాయ పరవస్తు రంగాచార్యులవారి సందర్శ
నమున కరిగినప్పుడు ప్రసక్తించినది. ఇటీవలఁ
జాలకాలమున కీప్రయోగము చిక్కినది. ఉ
భయరూపములును సాధువు లని యెఱుంగఁ
దగు.

(55) అపూర్వ ప్రయోగము.

సీ॥ ... ఆ॥వె॥ ఉండుఁగావుతమ | యఖండిత ముః

భార-ఆది-౯-ఆ

ఇట కావుతక + అ, అనియుండ మకారా
దేశము వచ్చుటచో జిక్కులేదుగాని భారత
మునందక్క వేఱొకచో నిట్టిప్రయోగ నిట్టి
పట్టున మృగ్యము.

(56) సార్థబిందు నిరర్థబిందు ప్రాససాంకర్యము.

క॥ విగువెడలక ... యె

సఁగఁ బూర్వస్థితిన బ్రదుకునమకారంగక॥

భార-శాంతి-3-ఆ

(57) శసప్రాసమైత్రి.

ఆ॥వె॥... చతు | ర్దశుల సుభయపక్షకళత వచ్చు॥

భార-అను-౯-౪-ఆ

(58) అఖండ విశ్రమము.

సీ॥-శే॥గీ॥-చెప్ప! నయ్య పుణ్యసతీ ప్రభావంబునాకు॥

భార-అగ-గ-ఆ

(59) నమ్మిన నమ్మకను గూర్చి

క॥ నమ్మమిచ్చుకున్న, పెద్దయు ।

నమ్ముట యసచ్చతుష్టవగుట వరపతి నమ్మి

నమ్మక...॥

భార-కాంతి-అ

56, 57, 58, 59 సంఖ్యలుగల ప్రయోగము లిటీవల నిన్న మొన్న నచ్చయిన భారత సంపుటములో దిద్దబడి యున్నవి. కాని యథాశ్రుత పాఠముల ననుసరించి తదనంతర మహాకవులెల్ల బ్రయోగించికొని యుండుటచేత నేమి, మఱికొన్ని హేతువుల చేతనేమి, దిద్దుటయే చింత్యమని సంక్షేపము

(60) సాహచర్య విశేషము.

వ॥...హాతునల్లుని బూదించిన॥

భార-అది.3.ఆ

ఇట “పూజించు” ధాతువుతోఁగూఁతుశబ్దార్థముగూడ సన్వయించినను గేవల మాపెను మాత్రమే యుద్దేశించి నప్పు డిట్లు ప్రయోగింపఁబడియుండ దని యెఱుఁగఁదగు.

(61) నిర్భజ ప్రయోగము.

చ॥... ఋతుమతియైనై యాత్మగతంబున

భార-అది.3 ఆ

ఆత్మగతశబ్దము నిర్దుష్టమైనను నిట్టియర్థము
న దీనికిఁ బ్రయోగము సంస్కృతమున మృ
గ్యము గానఁ దత్సమములొనుండుట యపూ
ర్వ మని యభిప్రాయము. ఇట్లే 'అంతర్గతం
బున, లోనగు ప్రయోగము లెఱుఁగునది.

(62) ప్రయోగ వైచిత్ర్యము.

మత్తకో॥ నీతదర్థము గాఁగ జేరనిర్మితం బిది,

భార-అది- ౨ ఆ

(63) యతివలని యుపయోగము.

చ॥...వి జిత్సేదియండనఁగ నమ్మునిఁ బాయక విందు

నంచు దా | నిది కలరూపెఱుంగ వనిపతి యుత్సు

కుఁ డయ్యె వాత్మలోన్॥

భార-అది-౪.ఆ

ఇట సామాన్యముగాఁ బదచ్ఛేదము చేసి
కొనువారికిఁగూడ ఇది యని విఱుగ దని తెలి
సికొనుటకు విశ్రమము కొఁడొక సహాయ
మొనర్ప వచ్చును. నూత్నదర్శులగువారి కే
సాయముతోఁగాని పనియే లేదు గాన నింత

మాత్రమున యతికే బూర్ణమైన సార్థక్యము
గలుగునని చెప్పి సాహసింపము. దానికి నింత
కన్నను ముఖ్యప్రయోజనములు కల వని యె
ఱుఁగునది. ఆవి వేటాకచో విస్తరింతుము.

(64) పర్యాయత స్సౌకర్యము.

క॥ ... పాణిగ్రహణము చేయుము నన్నన్॥

భార. ఆది. ౪. ఆ

పాణిగ్రహణమునకుఁ దెలుఁగులోఁ బర్యాయ
పదము పెండ్లి అనునది. నన్నుఁ బెండ్లి చేసి
కొనుము, అని సమన్వయించు కొన్నప్పుడే
ద్వితీయ హృదయంగమ మని యెఱుఁగఁదగు.
“కొని” లేకుండఁగూడ నాత్మనేపదార్థకత్వము
భారతసమ్మతమని యన్యత్ర విస్తరింపఁబడియె.

(65) విశేష్యద్వితయాపాతము.

క॥ ... ఎకమండ్రం గాంచి గంగ యెంతయుఁ బ్రీతిన్

... వ॥ గంగ సంతసిల్లి యిట్లనియె.

భార. ఆది. ౪. ఆ

పైనిఁజూపిన గంగ అనునది రెండుపర్యాయములు వేఱువేఱు చోట్ల వాడఁబడినను వానికి రెండిటికిని దుదకునన్వయము “యిట్లనియె”

అనుసంపూర్ణక్రియయందే కావలయును. అట్లే
ని యిందొకటి వ్యర్థమై తీరవలయును. కాని
రచించు ధోరణిలో నిట్లు ప్రతికవికేని బహు
చుండు ననియు భిన్నప్రదేశస్థితీకతన నిదినవ్యా
మనియు నెఱుంగఁదగు

(66) సామాన్య చిద్దేశము.

క॥ జనకర! యామానిని న ।

న్నను మఱి నీభాగ్యవరులనుం జూచితె నీ ।

వనవుడుఁ జూచితి (అన్నిటి)

ననఘా? వృక్షమున నున్న యవ్వహముతో॥

భార. ఆది. ౫. ఆ

ఇట ‘అన్నిటి’ అనునది యమహదర్థకము.
కర్ణవాచకములలో మ్రానుమాత్రమే దాని
కనుగుణ మగునుగాని తక్కిన మహదర్థకము
లు కావు. పోనిమ్ము ‘అన్నిటి’ అనునది అంద
ఱు అని సవరించినచో “మ్రాను” సమన్వయం
పడు. అయినను బాహుళ్యమును బట్టి “అంద
ఱు” నుటయె యుక్తము, గానీ వ్యక్తిని బుర
స్కరించుకొని “సామాన్యే సప్తంసకం” అను
శాస్త్రానుసారమున “అన్నిటి” అనివాగనుశాస
నుడుఁ వాడె నని యెఱుఁగునది.

(67) మహద్వివక్ష.

కం॥... పాండవ వజ్ర । ప్రాకారము జాముడెను॥

భార.ఆది-౬-౮

ఇట ప్రాకారమనుట యుక్తమైనను సము
ద్రాదిశబ్దములకుంబట్టి మహద్వివక్ష చేయఁ
బడినది. సముద్రాదులయందు దేవతాత్మత్వ
మున్నట్లు ప్రాకారమునందు లేదు. లేకున్నను
గౌరవచిత్కముగా నట్లు వివక్షింప వచ్చునని
భట్టాచార్యుని యాశయము, కావుననే థెనాలి
రామకృష్ణుని వి—

సీ॥ అభిలభామిపాలకాస్థానకమ

లకగోదయ తరుణ సూర్యోదయుడవు.

అని, ప్రయోగించికొనియె నని యెఱుంగదగు.

(68) యోగికబలీయస్త్వము.

స॥ ..... పవనతనయు బ్రాహ్మణార్థముగాఁ
దన నమర్పించుటయుం జెప్పి ..... (భార.ఆ-౬౮)

బ్రాహ్మణార్థశబ్దము యోగరూఢము దీ
నిని విత్పరకార్యనిమిత్తమునమాత్రమే కృ
ష్ణాగోదావరీతీరవాసు లగుపండితపామరులు
యోగరూఢముగా వాడుదురు. నన్నయ గో

దావరీరథః డయ్య బ్రాహ్మణః యోజనము
అనునర్థమున దీని నుపయోగించెను. వేత్రాక
బ్రాహ్మణార్థమువలె నిదిరూఢముగాఁ జాలదు.
శాస్త్రకర్తలు రూఢికి బలీయస్త్వమును శా
సించుచున్నను నియ్యెడ నవయవార్థమునకే
బలీయస్త్వము చెప్పక తప్ప దని యెఱుఁగు
నది. కొన్ని శబ్దములకు నెక్కొక్కచో నిట్లు
చెప్పినం గాని కాళిదాసాదులక ననముగూడ
దుస్సాధ మగునని స్పష్ట లరయుచుండు గాక.

(69) ప్రయోగవైచిత్ర్యము

చ॥ ... ఏ! నెఱిగిన యంతపండియును నిట్టిలతాలి
తాంగిఁ జూచి యే నెఱుఁగ... .. ॥

(భార-ఆది-౭-౮)

(70) అచ్చరకద్రుతసంశ్లేషము.

మత్త॥ ... .. మదీయభాషితమెన్నఁడు! నేని మాఘ
ము గాదు దిగ్గరజీరవీందు లెఱుంగఁగన్ ॥

(భార-ఆది-౭-౮)

ఇట 'ఎన్నఁడౌ నేని' అని కొన్ని పాఠము
లు గనవచ్చుచున్నవి. కాని యీదిద్దఁబాటును
శాస్త్రకర్తలు పాటింప లేదు గాన దిద్దుట
చింత్యము. ఇందులకు నహోబలపండితీయము

చూడఁదగు. భారతాధారముననే మహాకవి
పోతరాజుగారు భాగవతమున నిట్టిప్రయోగ
ములు కుప్పతెప్పలుగాఁ బ్రయోగించి రని
యెఱుఁగఁదగు.

(71) శారవార్థకబహువచనము

ప॥...నీరు కుంతీమహాదేవులు॥

భార.అది-౩-ఆ

నిందార్థమున 11 వ అంకెగలచోఁజూపఁబ
డియె.

(72) అపూర్వప్రయోగము.

క॥...పర్వతశిఖరం బెత్తి వి | గుప్తంపును చూత మనిన
గోత్రభిడుండున్॥

భార.అది-౩-ఆ

(73) ప్రయోగస్వాతంత్ర్యము.

క॥...హిమవర్షతపార్వమునందు॥

భార.అది-౨-ఆ

హిమవత్పర్వత మనుటకు హిమపర్వత
మని యుపయోగింపఁ దగ దని కాదు గాని
జ్ఞానలవదూర్విదగ్ధులు చేయుకుశంక కవకాశ
ము గలుగు నని యెంచి వ్యాఖ్యానము చేయ
బడియె. దీనింబట్టి కుంభోద్భవుడను నర్థమున

బ్రయోగించిన—“కుంభపోద్భవుండు” (భార-
ఆది-౮-ఆ) ‘జలధిశయనుఁ’ డను సర్థమునఁ
బ్రయోగించిన—“జలశయనుండు” (భార-ఆది
౮-ఆ॥) లోనగునవియు వ్యాఖ్యాతము లని
యెఱుంగునది.

(74) స్వరతోవిశేషప్రతిపత్తి

శ॥ ... తపోమహిమ 'సెవ్వరికంటె బెద్ద యయినవాని
భార-ఆది-౬-ఆ

ఇటు ‘స్వరవశమున’ ఎవ్వరికంటె అనుదా
నికీ, ‘అందఱికికంటె, అనుసర్థము వచ్చు నని
యెఱుంగునది.

:(75) అతాత్రత

శ॥ మఱులూరు పుంఁము॥

భార-ఆది-౮-ఆ

ఇటు ‘ఊరి’ అనుదానికి సర్థము వివక్షింప
రాదు. వివక్షించినచో “పుంఁము” అనునది
పుంసంస్కృతమునను. ఊరి, వేలు, పురియు
వేలు, అనుట, వితండవాదము కాన నుపే
క్షించి సంజ్ఞా వాచకగతైక దేశమున కిట్టి
పట్టుల సర్థవివక్ష చేయుట ప్రాజ్ఞసమ్మతము
గా దని స్థిరీకరించుచు

సీ॥... ..అన్న మాంబాపతి॥

భార-విరా-౧-అ

లోనగు ప్రయోగములు నుసాధనము ల
గుట కిదియే మార్గమని యెఱుంగఁదగు.

(76) విలోమద్వంద్వము

ప॥... పసుదేవదేవకులకుం జెప్పి ॥

భార-ఆది-౨-అ

దేవకీపసుదేవు లనుట యుక్తము అయి
నను ఛందస్సొకర్యమునకై యిట్లుమార్పవల
సివచ్చినది. ఇట్లే—

చ॥ నలదమయంతులిద్దఱు

భార-ఆర-౪ఆ

లోనై వయెఱుంగఁదగు. కేవలాంధ్రకవులే
తాక సంస్కృతమహాకవులుగూడ నిందులకు
సమ్మతించిరి. మేఘసందేశస్థ “నదనదీ” త్యా
దికాళిదాస ప్రయోగములు చూడఁదగు.

(77) సప్తమ్యర్థకప్రథమ.

ఆ॥... వానిచేత లొకటియేనియుఁ దలఁపవు

భార-ఆర-౫-అ

(78) సంధిపట్టున 'ఋ' కారముపాల్ల
గుటను. కూర్చి

మ॥... గర్వోన్నతుల్ ఋక్షవా నరవీరుల్

భార-అర-౬-ఆ॥

[సాసవిషయమునకు 'అప్యకవీయము' చూడదగు.

(79) ప్రయోగవైచిత్ర్యము

క॥ హరియందు లక్ష్మిని... ..వసిష్ఠునందరుంధతిని
జోలి నుందరి? నీపతులందుఁ బ్రీతి పరిభక్తి యొప్పు
నపత్యంబు వడయుము

భార - ఆది - ౨ - ఆ

(80) భిన్నలింగకోపమితి.

ఉ॥ ఆధృతరాష్ట్రాః దావలదిన ట్లఱచెన్... ..!

భార - ఆది - ౬ - ఆ

దీనిగూర్చి రసగంగాధరమునఁ గొంత
చర్చించెగాని క్వాచిత్కముగా నహృదయ
రంజక మగునేని యిట్లు కూర్పం జను ననితన
సమ్మతిం దర్శించెను. విస్తర మందే చూడుము

(81) ప్రయోగ వైచిత్ర్యము

క॥...గుహా । దృశ్యుని వినినట్లు చూచి॥

భార - ఆది - ౫ - అ॥

తా నెట్లు విని యుండెనో యందుల కిందు
కయుభేదింపనిద్రోణాచార్యునిఁ జూచె నని
తాత్పర్యము.

(82) తెలుఁగుమరియాద.

క॥... ఘనతరముఖ శ్రేణి నాసి కాకర్ణములందు॥

భార - ఆర - ౬ - ఆ॥

ఇటసంస్కృతమునందు “ముఖ...కర్ణమ్”
అని ఏకవచ్ఛవము వచ్చును. తెలుఁగులో
బహువచనము చేయుటకుఁ గారణ మర్థగత
బహుత్వ వాని యెఱుఁగఁదగు. కొందఱ తీసంద
ర్భ మెఱుంగక దిద్దుచున్నారు. కొన్నిచోటుల
దిద్దఁబడినను—

వ॥... వికలహృదయ లైసఃఖిజనంబులు,

భార - ఆర - ౭ - ఆ॥

క॥ దేశతలు ధర్మశర్తులు

భార - ఆరణ్య ౭ - ఆ॥

ఇత్యాదులయం దర్థప్రాధాన్యముం జేసి
యేవిశేష్యవిశేషణభావ ముపపన్నము గావ
లయును. లేదా? నిత్యస్త్రీలింగ మగు 'దేవ
తాశబ్దమునకు ధర్మవర్తులు, అచువిశేషణము
సమంజస మెట్లయ్యెడిని? ఇట్లే సఖీజన, శబ్ద
మునకు, వికలహృదయలు, అనునదియు నని
యెఱుంగఁదగు. అన్యత్ర స్వీకరింపఁ దగిన
యాచశ్యకత కిచ్చటనే తా వొనంగుట యుక్త
మని విజ్ఞు లెఱుంగుదురుగాక —

(83) విదితాన్వయము.

ఉ॥ .....పాండుభూ | పాలుని ధర్మనందనుని, పం
జకనాభునియట్ల కావె,

భార - దోగ్రి - 3 - ఆ॥

(84) చర్చితచర్వణము

తే॥ గీ॥ వంకఁ దలపోసి తలపోసి, వనరి వనరి ।

మిగుల వండురి వండురి పొగిలి పొగిలి

భార - విరా - ౨ ఆ

చెప్పినవిషయమే చెప్పినచు నిట రసము
చెడలేదు.

(85) సర్వశబ్దపర్యాయము

ఉ॥ ...ఎల్లవాఁడు, డంకనవారిదోడ్కొనికడుకొరభస
మ్మున॥

భార - విరా 3 ఆ

ఈ 'ఎల్లవాఁడు' సర్వశబ్దమునకు సరియై
యేకవచనమందుండియు బహువచనమందుండి
యు నొకతేవిధమగు నర్థమును బోధించెడిని,
గాని యేకవచనమున నించక నైలక్షణ్యము
కలదు. అది సహృదయు లరయుదురుగాక.
మఱియు 'ఎల్లవారు' అనుటకు 'ఎల్లరు' అనురూ
పాంతరము కలదుగాని, 'ఎల్లవాఁడు' అనుదానికి
'ఎల్లవాఁడు' అనురూపాంతరము మృగ్యము.
అట్టివాఁడు అట్టివాఁడు లోనగువానింబట్టి చూచి
నచో నుండవలసివచ్చుచున్నను, అనభిధాన
మగుటచే లేదనుకొనవలయును.

(86) ఈయన కియ్యనయం గలదు

ఉ॥ ... తల్లి? నీ కియ్యనలక్ష్మి నూచి చరియింపక
యిప్పుడు వాడుఁ బాడియే॥

భార - ఆశ్వామ - ౧ - ఆ

ఈప్రయోగము వ్యాకరణవిరుద్ధ మని లే

దుగాని 'ఆయనకు అయ్యన, ఈయనకు ఇయ్యన' లోనై నవి యనభిధానప్రాయమ్ములగుటచే నుదాహరింపబడియె నని యెఱుంగునది.

(87) లాక్షణికప్రయోగము.

తే॥ గీ॥ అనుదినమ్మునుభక్షింతురర్థవంతు॥

భార—

(88) నణప్రాసవిచారము.

అ॥ వె॥ దుర్జయమున శకుని కన్దదుశ్శాసనుల్,

భా॥ ఆది-3-ఆ

దుర వ్యర్థత్యయోః॥

అనునిషేధ ముంటచే నియ్యెడ ణత్వము దుర టముగాన 'దుర్నయ' అని దిద్ది దీనికి
అ॥ వె॥ ... అక్షహిణి, యానిరంతర ప్రమాణసంఖ్య॥

భా॥ ఆది-౧-ఆ

అనుదానిని జతః జేసి, "ఉభయప్రాసము భట్టారకసమ్మతంబ" అని నేటివారొకరు వ్రాయుచున్నారు. ఉభయప్రాసము. అనగా నణప్రాసము భట్టారకునకు సమ్మతము కాకేమి గాని ప్రాసమనుకొనుటెఱుగున మాత్రము సమ్మతముకాదు. కావుననే అప్పకవి—

అ॥ శ్లో॥ ధాత్రిః కాశీనీచ సూత్రీ॥

అనుపద్యమునందు నెట్టిణకారము నకారముతోఁ జెల్లునో తెల్పియున్నాడు—ప్ర + యాన = ప్రమాణ, అనునది తాదృశణకారమే గాన దానిని దీనితో జోడింపఁ దగదు. కర్ణశబ్దగతణకారమునకును, ప్రమాణశబ్దగతణకారమునకును నెంతో భేదము కలదు. సకారమునకుఁ బ్రాసము కాదగుణకారము స్థలాంతరమునఁ దెవుడేని నిరుపాధికమైనప్పుడు తనస్వస్వరూపమును బొంది యుండవలయు ననునది యిందలి పరమార్థము. అట్టిసితి కర్ణశబ్దగతణకారమునకున్నట్టులు పాజ్ఞాలు భావింపరు, కావున నటదుర్ణయ, దుర్నయగా దిద్దక ఉభయరూపసత్తుకు యత్నింప వలయును అందులకు దున్, దున్, అనునుభయోపసర్గసత్తయు 'అక్షణప్రతిపదోక్త' పరిభాషయు సాధకములు. ఆయుద్దేశముతోడనే భట్టారకుఁడట్లు ప్రయోగించెను గాని యథేచ్ఛముగా నణలకుఁ బ్రాసము చెల్లింపవలయుఁ నని కాదు. యావత్సకవి విదితముగు నీవిషయము

న నింతకంటె విస్తరింపవలసినదిలేదు. శేఖర
కారునియిటీవలినిష్కృష్టసిద్ధాంతముచుబట్టి ను
ర్ణయ గతణత్యము నిలువదంచురేని, నిలువక
పోయినచో నన్నయనాటి కట్టిసిద్ధాంతముద
యింప లేదు గాన నతనియద్వైతమును మార్పఁ
గలదార్థ్యమియిటీవలిసిద్ధాంతమునకుఁ గలు
గదు. అగుచో నేటివా రాప్రయోగము నను
సరింపక శేఖరకారు ననుసరించి ప్రయోగిం
చుకొనుటయే యుక్తమందురా? అది యుక్త
మే కాని, ఈపూర్వపక్షసిద్ధాంతములు పండి
తు లాయాయీకాలములయం దవిచ్ఛిన్నము
గా జరుపుకొనుచునే యుందురు ఒక రొకప్పు
డు వేటొకరు మఱొకప్పుడును జయము నం
దుచునే యుందురు. అంతమాత్రమున ననేక
మహాకవి (శ్రీ)నాథపెద్దనాది) సమ్మానిత మైన
ప్రయోగమునకు తుతికలుగ నేరదు. వాది
దౌర్బల్యమేగాని వాదదౌర్బల్యముండనేరదు.
ఆప్రయోగ మేయితర మహాకవిదేని యగుచోఁ
బోఁగలదేమోగాని ఆంధ్రభాషకు మహాభా
ష్యసాయ మగుమహాభారతస్థమై యెట్లు పో

యెడిని. పోదు. సంస్కృతకవుల కది యనుస
రణీయము కాకపోవచ్చును గాని తెలుఁగు
కవిలనువానికెల్ల ననుసరణీయమగుట కేయ
భ్యంతరమును నుండదు. కొంతవఱ కాధార
ముగలఘాప్యయోగమే తెలుఁగుకవులకనుసర
ణీయముకానిచో—

తనమయము, తమమయము, మెదడు
ప్రపోవులమయము—

లోనగుతిక్కనశం భువాసులప్రయోగము
ల కేసంస్కృత వ్యాకరణమాధారమైగతి
గల్పించెడిని. కావున భారతప్రయోగముల
విషయమై యెవ్వరును వృథా స్వాతం
త్ర్యము నవలంబింపరాదు. ఈ యంశ
ము పాశుపతమునఁ గొంత వివరించినదియే.
పోనిండు, దుర్ణయ గతణత్వవిచారము తెలుఁ
గులోనిప్రయోగములనుబట్టి మాత్రమే చే
యవలసివచ్చినదని యనుకొనుచుంటిరేమో
అట్లు కాదునుండి.

(హరివంశమునుండి)

శో॥ క్షున్నవ్యోమమశృద్ధస్య దుర్దయస్య ఫలదయః॥

ఇక్కడ దిద్దుదు మందురా? మీ రనివ లా
 భమేమి? వాచస్పతియట్టిమహాపండితున కే
 మాత్రము దిద్దుసాహసము లేకయేపోయె
 నని యెవ రనుకొందురు. ఇట యత్సము వ
 చ్చుట కొంతవఱకు వ్యాయముకాదని వ్రా
 సెనే గాని యతఁడు దిద్ద సాహసింపలేదు.
 అతఁడు శేఖరకారకున కిటీవలివాఁడగుటచేత
 యాస్వత్త ననుమానింప వలసినవాఁడయ్యు
 దుర్ణయ, దుర్నయ అనురూపద్వయనత్తను
 తననిఘంటువునం దంగీకరించెను. అట్లే 'వృష్టి
 అనునిఘంటుకర్తయు నంగీకరించెను. విస్తర
 మెందులకు. ఈవిచారము సంస్కృతభాషా
 గ్రంథములయందును నుపలబ్ధమగుచున్నది.
 హరివంశప్రయోగ మార్షమందురా? అనుఁడు.
 వాచస్పతి యట్లేల యన లేదో. విచారించి
 కొనుఁడు వారు త్రొక్కకున్నను మీరు కొ
 త్రత్రోవత్రొక్కి దిద్ది చేసినవిశేష మేమున్న
 ది. అపసిద్ధాంతమునకుఁ గడంగితిరిక గా? ఈసి
 ధాంత మింతవఱ కేలాక్షుణికునికి సమ్మతమో
 యొకనిపేరెత్తఁగలరా? పైఁగా, ప్రమాణశబ్ద

గతణకారస్వరూప మెఱుంగనివా రేసిద్ధాంతము కల్పించిన నేమి నిల్చును? వినుఁడు, దుర్ణయగతణకారముంబలె నెన్ని శబ్దములయందెన్ని సందర్భములు శాస్త్రకర్తలచే ఖండితములయ్యు ననంతరమహాకవులచే బ్రయోగింపఁబడుచున్నవో.

(కావ్యాలంకారసూత్రములనుండి)

(1) అతరతబ్దస్య... దీర్ఘత్వ వ్యత్యాసో బాలానాం, బాలికానాం ప్రయోగేష్వీతి, తే హ్యవతరణ మవతరణితి ప్రయుజ్యతే 'మారుతావతార, ఇతి, సహ్యయుక్తః, భావే తక తే విధానాత్...' "

(2) ముగ్ధిమాదిష్విమనిజ్ మృగ్యః, ముగ్ధిమా, పౌగ్ధిమేత్యాదిష్విమనిజ్ మృగ్యః, అన్వేషణీయః.

పైని జూపిన ప్రమాణముల ననుసరించి రామావతారము, కృష్ణావతారము లోనగు ప్రయోగములెల్ల దుష్టములేకదా. అగుచో

“మథా త్పరీవాదనవావతారః ”

ఇత్యాది కాళిదాసాది మహాకవుల ప్రయోగములు నన్నయ్యగారి 'దుర్ణయ ప్రయోగము' వంటివే కావలయుంగదా. ఈ వామనుని

కన్నఁ బ్రాచీనుఁడుగాన కాలిదాసు తనప్ర
యోగమును దిద్దికొనకున్నను నిటీవలివారేని
దిద్దికో వలయునుగదా. అ త్లేచుహాకవి దిద్ది
కొనియెనో ప్రమాణ మిచ్చువారు కలరా?
అట్లే ప్రౌఢిమ, అనునదియు దుష్టమే కావల
యును, అగుచో నీమూకమహాకవి ప్రభృతు
ల ప్రయోగములగతి యేమి?

శ్లో॥ ఇంధానే భవవీతిహోత్ర నివహే కర్మానుచం
దానిల పౌఢిమ్న బహుళకృతే...॥

• (మూకపంచశతిమా)

అవతారశబ్దమునకుం బలెనే ప్రౌఢిమకును
ప్రయోగములు పరస్పరముండెడి నని యెఱుఁ
గనివారే లేరు. కావుననే వామనుఁ డనేకశబ్ద
ములంగూర్చి యిట్టిచర్చజరిపిఖండించియున్న
ను సర్వసామాన్యముగా నుండెడిశబ్దములనే
యిందు గైకొని విచారించ మొనరించుట . ఈ
వామనుఁ డెంతవఁ డనుకొంటిరి, సామాన్యఁ
డు గాఁడు. వైయాకరణశిరోమణి యగుశ్రీభ
ట్టజీవీక్షితునకుఁ గూడ మానసియుఁడు.

అవైహీతివృద్ధిలరద్యా (౨౦)
 అవైహీత్యత్ర వృద్ధి రవద్యా, గుణవీరయుక్త ఇతి
 (కావ్యాలంకారసూత్రములుచూ)
 తేనావైహీతి వృద్ధిరసాధురేవ
 (కాముడిచూ)

ఈరెంటికిం గలసంబంధమును, వీరిరువుర
 కాలభేదమును, నెఱిగినవారి కీవామనుఁ డెట్టి
 డో తెలియక పోదు. ఈనామనుఁడు కాశికా
 నృత్తికర్త యగు వామనునికన్నఁ జాలనిటీవలి
 వాఁడయ్య దీక్షితులకన్నఁ జాలఁ బూర్వుఁడని
 యెఱుంగఁ దగు, కొన్నిచోట్ల దీక్షితు లితని
 మతమునకు భిన్నముగాఁ బోయినట్లు స్థూల
 దృష్టికిఁ గన్పట్టును గాని బాగుగ విచారించిన
 చో నితని మతమ నకించుక యవకాశ మొనఁ
 గియే దీక్షితులు తన సిద్ధాంతమును వ్యాపింపఁ
 జేసెనని స్ఫురింపక మానదు.

(కావ్యాలంకార సూత్రములనుండి)

ఉకారాంతా దత్ర్య బ్రువృత్తేః, ర౨,

ఉత, ఉఙ్విహితః, ఉకారాంతాదపి క్వచి ద్భవతి
 అచార్యప్రవృత్తేః, అప్రాణిహతేశ్చార జ్ఞాదీనాం, ఇతి
 అలాటాః, కర్కశ్శరీరుదాహరణం, తేన సుభ్రు

కిం. సంభ్రామేణా అత్ర సుభ్రుశబ్ద ఊజి సిద్ధో భవతి
ఊజి త్వసతి సుభ్రా రితి స్యాత్

ఇట్లు వామనుడు సమర్థింపఁగా, దీక్షితులు
కథం తర్హి హఃపితః క్వాఽసి హేసు భుఇతిభట్టిః
ప్రహదవహాయ మితి బహుః

అని లిఖించి యున్నాఁడు. ఇట బహుః, అను
శబ్దస్వారస్యముంబట్టి చూచిన నితనిని గౌరవిం
చినట్లే స్ఫురించెడిది. ఇది ప్రకృతమున కంత
యవసరముకాదు. తేలివసార మిది, దీక్షితుని
కిఁగూడ మార్గప్రదర్శకుఁ డనఁడగు వామన
భట్టుచే నసాధువు లని ప్రత్యయబడిన అవతా
ర, ప్రాధిమాదిశబ్దములు మహాశవి ప్రయో
గారూఢములను హేతువున నెల్లరు నిరాఘాట
మున వాడుచుండ హరినాశాదులయందలి యు
పలబ్ధింబట్టి యష్టభాషావాగమశాసకుఁడు
ప్రాసస్థానమున వాడిన దుర్ణయ శబ్దమునంద
లి ణత్వ మిటీవల శేఖరకారకునిచే ఖండింప
బడినను నయ్యది యరినిబుద్ధి వైశద్యమునకే
స్ఫోరక మగునుగాని నన్నయ్య ప్రయోగము
ను భంజింపనేరదు. అతఁడే యాంధ్రకవనమున

కాచార్యుఁ డగుటచే నాంభకవనము చెప్పు
ప్రతివానికిని నయ్యది శిరసావహించఁ దగినదే
యని వాక్కుచ్చుచున్నారము. అది నన్నయ
బుద్ధిపూర్వకముగా వాడినదికాదు. ఇటీవలి
వారివలనఁ గలిగిన ప్రమాదము అని దిద్దినచో
సమ్మతించి తీరుదుముగాని, అశ్రోవ బొత్తి
గా నిలువ దని ప్రమాణ శబ్దవిచారముచే
భ్రాజులకు బోధ పడి యండును గాన, భట్టా
రక ప్రయోగము ణకారఘటితమే యనియు,
అతని కీయశాస్త్రీయసంపాదన మభిమతము
కాదనియు నయ్యనఘన కొకటఁ బ్రమాద
ము చెప్పి దగియున్నను నది మర్ణయ శబ్ద
మునకు ణత్వము చేయుటలోఁ జెప్పట యు
క్తము కాని యయుక్తసంపాదనమును నృజిం
చుటలోఁ జెప్పఁ దగదనియు నొక్క చెప్పుచు
న్నారము. ఎందులోఁ జెప్పిన నేమని యందు
లేని వినుఁడు. నన్నయ్య తెలుఁగు నిబంధనల
కాచార్యుఁడు కావున నందలఁ దపసిద్ధాన్తము
నకుఁ బోయె నని నుడివినచో నతఁడుండలి
ప్రామాణ్య మసూన్య మెట్లు కాకుండును?

పాణినీయశాస్త్ర నిష్ఠాతత్వమునకో, ఇతనిని
మించినవారు పలువురు గలరు. అందుల కింత
డే పరమ ప్రమాణము కాదు. కనుక నందుల
కంగీకరించుటలో నాక్షేపణలేదు. ఈతరతమ
విశేషచర్చ “ఉకాలోఽస్వదీర్ఘపుతః”

అనుచో హ్రస్వదీర్ఘపుతః, పుతాః, అను
సందర్భమున శాస్త్రబాధ చెప్పుట యుక్తమా
లోకబాధచెప్పుట యుక్తమా! అని విచారించి
చేసిన సిద్ధాంత మెఱిగినవారికి హృదయంగ
మము కాకపోదని నూచించి వదలితిమి.

ఉ॥ భారత మాంధ్రసత్కవులపాలిటి కేదము దాననందు
కా॥ స్థోరణులెట్టివేని నవి త్రోయగ రానివి తప్పులం
మ పా॥ భారణరీతిగాఁ గుకవితండము లాడు పృథ్వా
గజాల మా॥ భారతమండుఁ గన్నడడిబండికు లయ్య
వి స్వీకరింపక॥

(దేవీభాగవతము, ప్రథమస్కంధము)

మఱియు గొన్ని పద్యములు భారతప్రాక
స్థమునుగూర్చిన వాయీఘట్టమునం దందే
చదువఁగోరెదము. ఆయాసందర్భములు మన
మొదుంచికొనియే

10925

